

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

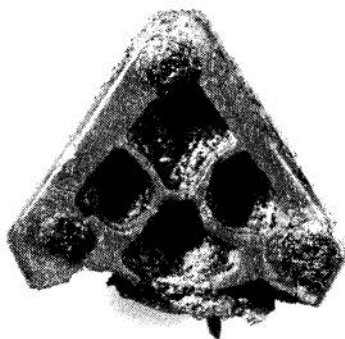
Een zeldzame Romeinse fibula uit Heerlen

Door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek uit Amersfoort werd tussen de jaren 1952 en 1957 op diverse terreinen in Heerlen een aantal opgravingscampagnes verricht. Deze stonden onder leiding van prof. dr. J.E. Bogaers. Het betreft hier opgravingen op het voormalige schouwburgterrein aan de N-zijde van de Coriovallumstraat en op het thermenterrein.

De bij deze opgravingen te voorschijn gekomen vondsten werden in 1975 vanuit Amersfoort naar het depot van het Thermenmuseum in Heerlen overgebracht. In januari 1981 werd gestart met de inventarisering en conservering van dit opgravingsmateriaal. Een omvangrijk karwei dat nog geruime tijd in beslag zal nemen. Op dit ogenblik worden de bronzen voorwerpen behandeld. Soms komen hierbij uitzonderlijke dingen te voorschijn. Na

overleg met de opgraver wil ik een van deze voorwerpen hier behandelen.

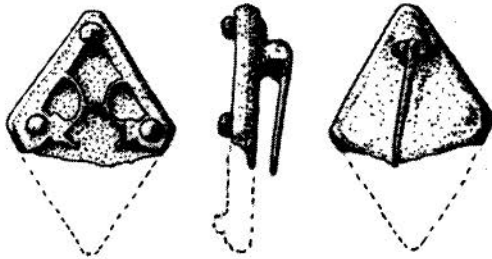
In het vondstenzakje gemerkt „HRL '52, 195, thermenterrein, profiel J-H, 25 juli 1952" bevonden zich een aantal onherkenbare klompjes geoxydeerd brons. Bij reiniging bleek één ervan een fragment van een zeldzaam type fibula (= mantelspeld) te bevatten. Het betreft hier een schijffibula in ruitvorm. De bovenkant bestaat uit een benen plaatje met afgeronde

*Fibula,
afgebeeld op 2 maal de ware grootte.*

randen. Uit het middengedeelte zijn vierhoekjes en halfoogjes gezaagd. De onderzijde, die met bronzen stiftjes eraan is bevestigd, bestaat uit een bronzen plaatje met wangenscharnier en een gedeelte van een naald. Dergelijke fibulae zijn uit onze streken onbekend. Voor vergelijkbare exemplaren moeten we naar Zwitserland en Oostenrijk.

In 1962 kreeg E. Ettliger een doorbroken rechthoekig benen plaatje onder ogen dat afkomstig was van het vondstenmateriaal

Fibula op ware grootte

van de villa te Triengen-Murhubel in Zwitserland. Het plaatje was bedekt met groene bronspatina en moest dus op brons gemonteerd zijn geweest. Bij opgravingen in datzelfde jaar in Vindonissa ontdekte men een soortgelijk voorwerp in ruitvorm. Bij dit tweede exemplaar was ook een

gedeelte van de bronzen onderzijde bewaard gebleven. Hieraan bevond zich tevens het scharnier en de naald waardoor het onomstotelijk kwam vast te staan dat men met fibulae te doen had.

Nadere onderzoeken in de depots van het Vindonissamuseum in Brugg leverden twee identieke voorwerpen op. Uit literatuuronderzoek werd nog een zelfde fibula bekend die afkomstig was van de Magdalensberg¹. Een voorlopig laatste exemplaar van dit zeldzame type kwam te voorschijn bij opgravingen in Augst². Hiermee is het totale aantal van dit type fibula gestegen tot zes.

De datering ervan levert geen al te grote problemen op. De vondsten van de Magdalensberg dateren ten laatste uit de Claudische tijd (41-54). Die van Vindonissa zijn te plaatsen in de tijd van de bezetting door het 13e legioen (16-46). De fibula uit Augst werd gevonden tesamen met aardewerk uit de 1ste helft van de 1e eeuw³.

Het Heerlense exemplaar, inmiddels geïnventariseerd onder nummer 9896, moet dus eveneens geplaatst worden in de 1ste helft van de 1ste eeuw.

J.K. Gielen

NOTEN:

1. E. Ettliger, Die römischen Fibeln in der Schweiz, Bern 1973, Taf. 17, 1-2 en blz. 147, 1.
2. E. Riha, Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Augst 1979, Taf. 59, 1577 en blz. 185 type 7, 9.
3. E. Riha, a.w., blz. 185.

Het banale maalrecht in de bank en vrijheid Heerlen

Tot de rechten, die hun oorsprong vinden in het middeleeuwse leenstelsel, behoorde het recht van banmolen. Dit betekende, dat de heer de bevoegdheid had om te eisen, dat alle koren binnen zijn ban (zijn rechtsgebied) op zijn molen zou worden gemalen. Te Heerlen was van oudsher de Causermolen eigendom van de landsheer. Tot 1794, toen de Franse revolutionaire troepen ons een nieuwe maatschappelijke opbouw brachten, heeft hij ook de functie van ban- of dwangmolen gehad. Merkwaardig is, dat in het uitgestrekte gebied van de schepenbank Heerlen maaltvrijheid bestond en het banaliteitsrecht van de Causermolen zich alleen uitstrekte over de huizen die in de kom van Heerlen lagen¹, maar de huizen gelegen binnen de middeleeuwse vestingmuur, moeten bij wijze van privilege maaltvrijheid hebben gehad.

Het recht om de banaliteit van een dwangmolen te handhaven bracht echter ook plichten voor de molenaar met zich mee, zoals uit een notariële akte d.d. 18-12-1761 blijkt². In dat jaar nam de advocaat mr Henricus Lamberts geen genoegen meer met de gang van zaken op de Causermolen, welke voor hem als bewoner-eigenaar van het huis „De Croon“, dwangmolen was. Zijn huis „De Croon“ lag met zijn bijgebouwen ter plaatse waar nu het gebouwen-complex is van de Oude-veemarktstraat en de Morenhoek. Het is in 1953 afgebroken en heette toen „Ons Volkshuis“. De Causermolen was sinds 1717 in eeuwigdurende erfpacht uitgegeven aan Joannes Quaedvlieg, die op 17 januari 1761 overleed en als erfpachter werd opgevolgd door zijn zoon Reinier³.

Op 18 december 1761 liet de heer Lamberts notariëel een verklaring vastleggen van Willem Herbergs, die tot 1 oktober 1761 rijknecht geweest was op de Causermolen en sinds die datum knecht op de hoeve „De Driesch“ nabij Terworm. Herbergs verklaarde, dat hij enige tijd voor oktober 1761 de paardenknecht van de heer Lamberts met gemalen vruchten uit een andere molen had zien komen. Hoewel zijn toenmalige meester Reinier Quaedvlieg hem nooit had opgedragen om de heer Lamberts aan te zeggen, dat het huis „De Croon“ aan de banaliteit van de Causermolen onderworpen was, had hij de paardenknecht van de heer Lamberts toen toch maar gewaarschuwd niet meer buiten de banmolen te laten malen, omdat hij het anders zou moeten aangeven. Kort daarna had hij gemalen vruchten vanuit de Causermolen naar het huis van de heer Lamberts teruggebracht. De heer Lamberts beklagde zich toen bij hem zowel over de slechte bedie-

De Causermolen in de tegenwoordige toestand.

ning als ook over de slechte kwaliteit van het meel van de Causermolen. Dergelijke klachten had Herbergs overigens van verschillende mensen vernomen, die onder de banaliteit van de Causermolen vielen. Naar aanleiding van de waarschuwing, die Herbergs kort tevoren aan de paardenknecht had gegeven, voegde de heer Lamberts aan zijn klacht ook de boodschap voor Reinier Quaedvlieg toe, dat hij Lamberts, de Causermolen niet als een banale molen kon beschouwen gezien de Causermolen geen beëdigde maalknecht had. Deze laatste boodschap had Herbergs maar niet aan zijn meester Quaedvlieg overgebracht, omdat hij toch kort erna zijn dienstbetrekking op de molen zou verlaten. Herbergs wist nog te verklaren, dat per 1 oktober van dat jaar op de Causermolen een jongen van 16 of 17 jaar als maalknecht was aangenomen⁴.

Wat advocaat Lamberts met deze notariëel opgenomen verklaring heeft gedaan blijkt niet uit de rol van de Heerlense justitie. Mogelijk heeft reeds zijn juridisch wapengekleetter voor verbetering op de Causermolen gezorgd.

Alb. Corten

NOTEN:

1. Archief kasteel Haag bij Geldern (Rijnland) nr. 2482, Kiste 20, Fach 2 (proces 1652-1655 Adriaan v. Hoensbroek contra J.A. v. Imstenrade, heer van Mheer); kopie processtukken 1626-1631 Ulrich v. Hoensbroek contra Jan Corten (in het bijzonder: memorie van grieven voor Jan Corten den alden d.d. 6 september 1628).
2. G.A. Heerlen, archief notaris J.B. van Cotzhuijzen, 1761, akte 25.
3. Vriendelijke mededeling van de heer J.F.G.A. Quaedvlieg te Heerlen.
4. Zie noot 2.

De landsgrenzen bij Heerlen na het verdrag van Fontainebleau in 1785

De bekende, zogenaamde kadasterkaart, ook wel genaamd „Carte-de-Cabinet“, van de generaal Joseph graaf de Ferraris, op last van Keizerin Maria Theresia betreffende haar erflanden in de zuidelijke Nederlanden gedurende de periode 1771-1777 tot stand gebracht, vormt met de bijbehorende collectie „Mémoires“ een historisch monument van de eerste orde. De geschiedkundigen kunnen daarom niet dankbaar genoeg zijn, dat men in België thans de handen ineen geslagen heeft om dit kolossale werk - zij het helaas op verkleinde schaal - voor publicatie te bestemmen¹.

Het is hier niet de plaats om nader op de betekenis van dit terecht beroemde kaartwerk in te gaan, maar voor de thans te behandelen materie dient er op gewezen te worden dat op tal van bladen in deze atlas vermeldingen voorkomen getuigende van onzekerheid over menige grens. De kaart bevestigt zulks dan door de benaming „terrain contesté“. Om een voorbeeld uit de omgeving van Heerlen te noemen: ten zuiden van Ubach komt zo'n dubieus geval voor ten aanzien van de „Cense Oud-Merberen“².

In de bestaande literatuur over onze landsgrenzen wordt wél melding gemaakt van de z.g. ruilingen in het Land van Overmaze ter uitvoering van het verdrag van Fontainebleau van 8 november 1785, maar men treft daarin niets aan over de grensregelingen, zoals deze ter plaatse uitgewerkt zijn en hoe, of ook onafgedaan gebleven zijn³. Gelet op de talrijke plaatsen waar onzekerheid heerste mag het dan ook geen wonder heten wanneer ter vaststelling van de juiste situatie de hulp van deskundigen moest worden ingeroepen en ook soms heel oude documenten dienden te worden geraadpleegd en getuigen gehoord.

Artikel XXIV van het vredesverdrag schreef voor, dat binnen een maand na uitwisseling der ratificatiën de wederzijdse commissarissen ten genoegen der contracterende partijen de grenzen in Overmaze (en Limburg) dienden te regelen en dat zij in der minne zouden overeenkomen tot andere ruilingen, welke „van onderlinge oirbaerheid zouden kunnen zijn“. Voor de directe omgeving van Heerlen was daarenboven van belang het XIXe artikel, dat aldus aanving: „Insgelijks staat Zijne Keizerlijke Majesteit af van zijne pretensiën op de gedeeltens van heyden en landen gereclameerd aan de zijde van Heerlen, door die van Ubach, van Brontzem, en van Simpelvelt...“⁴.

Nog in hetzelfde jaar en wel op 29 december vond de plechtige uitwisseling van de ratificatie-oorkonden van het tractaat plaats en nu konden de grens-voorschriften ontworpen worden⁵.

Aanstands zijn toen de 11e januari 1786 bij secrete resolutie door de Staten-Generaal drie personen benoemd tot commissarissen, te weten de generaal-majoor der Genie Du Moulin voor Staats-Vlaanderen, de drossaard der Stad en Baronie van Breda Van der Borch voor Brabant en tenslotte de rentmeester en ontvanger van hunne Hoog Mogenden Domeinen, Mr. Van Panhuys tot Haeren voor de landen van Overmaze⁶.

De laatstgenoemde commissaris heeft in tegenstelling met zijn beide ambtgenoten elders, die door aanmerkelijk meer werkzaamheden in beslag genomen waren, zijn werk aanstands en met veel energie kunnen aanvatten. Gemakkelijk was die taak volstrekt niet. Want eerst al had de vrede van Munster en daarna nog het „Tractaat van Partage“⁷ van 26 december 1661 aanleiding gegeven tot een reeks van onvolkomenheden, terwijl na verloop van tijd de onzekerheid omtrent tal van plekken er niet geringer op was geworden. Vandaar, dat te Heerlen met een plaatsopneming werd begonnen: de comparanten waren behalve de Commissaris Van Panhuys de vertegenwoordiger van Oostenrijk in de persoon van de Kolonel De Brou, die tezamen met de kapitein-ingenieur Bergé zich aangemeld had en tenslotte een van de schepenen uit de Hoofdbank Heerlen „als hiertoe als commissaris gedeputeert van wegens de geregte der voors. Hoofdbanke“.

Voor de uitvoering van de onderneming was aanstands een verscheidenheid van kaarten besteld en ontvangen o.a. bij de „ge-swooren Land-Meeter“ F. Frissen. De landmeter A. Wilmar ontwierp in deze hoek maar liefst 7 stuks en ook de kapitein-ingenieur A. van Helden heeft een kopie moeten bezorgen in het laatste geval betreffende de situatie op de „Bruiere d'Ubach et de Waubach“ tezamen met het „Abdissen Bosch“⁸. Men liet zich oude documenten tonen, zo bijvoorbeeld een „acte notoire d'inspection des limites: acte en présence du Juge Impérial d'Ubach Pierre Stroich et de celui de Rimbouurg nommé Zewaldt le 29 decembre 1535 expressement commis à cet effet précédemment dans la conférence du 14 octobre 1786, on avoit remis un mémoire avec deux anciens et authentiques documens du 31 mars 1551 et 30 juillet 1663 et aussi un plus recent du 20 juin 1786, par lesquels documens il appert clairement que les témoins ouïs ont déclaré et reconnu sous serment que la possession du Duché de Juliers sur la bruyere en question s'étend jusqu'aux limites tracées sur la carte dressée par l'Ingénieur de Juliers“.

Vooruitlopende op het te verwachten laatste bedrijf der werkzaamheden had de Commissaris zorg gedragen, dat men de voorlopig te stellen houten en genummerde grenspalen door exemplaren van steen zou kunnen vervangen en zo kon hij vervolgens aan zijn opdrachtgevers melden: „inmiddels in de maandt April 1788 alhier gearriveert zijnde 99 steene Limiet palen, dewelke door de Oostenrijkse Commissaris Collonel de Brou met voorken-

nisse van mij en met goedkeuringe van U Hoog Mogende voor Reekeninge van den Staat waeren bestelt ad f. 20.--. brabant courant, en dewelke met het eerste Model alhier overgezonden, uitmaakten de hondert Palen, dewelke van deeze zijde nodig geoordeelt wierden; hebbe ik d'Eer gehadt daarvan bij Missive aan den Heere Griffier Fagel geadresseert in dato 25 April aan Uw Hoog Mogende kennis te geeven"⁹.

Daarmee was de correspondentie over de grenspalen met Den Haag nog niet ten einde, want Mr. van Panhuys achtte zich verplicht ook het volgende te berichten: „Ik hebbe hier voor in het voorbijgaan gewag gemaakt van de steene Limiet paalen dewelke door de Oostenrijkse Commissaris met approbatie van Uw Hoog Mogende en met voorkennis van den ondergesch. ten getale van 200 stuks met de wapens van beide souverainen waren bestelt en vervaardigt, en waar van een hondert alhier binnen Maestricht voor Reekening van den Staat waren aangekomen en alhier aan den oever van de Maaze waeren geborgen. Van deeze 100 Limiet-paalen, alleenlijk op den heide van Heerlen tusschen Ubach en Brontsem gelegen ter afpalinge van het terrein volgens de conventie te Aken gesloten alleenlijk geplaatst zijnde de quantiteit van vijff limietpaalen en bovendien nog na Nieuwenhagen en op de voorss. Heide voor de verdere afpalinge aldaer nog getransporteert zijnde het getal van elff diergelijke steenen, zo zullen alhier nog op den oever van de Maaze zig bevindende vier en taggentig diergelijke Limietpaalen, dewelke ter plaatse voorss. meer of min zouden onderheevig zijn aan beschadiging van karre wagens & diergelijke. Waromme dan ook de vrijheid zoude nemen aan UW Hoog Mogenden in consideratie te geeven, of Hoogst dezelve niet zoude goetvinden de nodige ordres te geeven, dat de voorschreeve Limietpaalen elders binnen de Fortification deeser Stadt getransporteert en geborgen, op zoodanige bekwaame plaats als meest gelegen tot een gemackelijk transport na de Landen van Overmaze door den Directeur der 's Lands Fortification zal worden aangewezen“.

In de Limburgse oude grensgebieden van nu kunnen hier en daar goede of slecht bewaarde en zelfs zwaar verminkte exemplaren als vertegenwoordigers van de boven gesignaleerde collectie aangewezen worden maar hun aantal van 200 kan helaas onmogelijk meer bereikt worden¹⁰.

Intussen was het tijd geworden om tot plaatsing van de palen over te gaan, voorts om rapport aan de Staten-Generaal daarover uit te brengen en tevens het nodige kaartenmateriaal aan de hoge regering te bezorgen. Men achtte het in dit verband gewenst om over een genie-officier te kunnen beschikken, hetgeen weerklank vond bij H.H. Mogenden, die bij resolutie van 30 juli 1788 aan de Erfstadhouder verzochten om, wanneer de extra-ordinair ingenieur Van Panhuys alstoen in garnizoen te 's-Hertogenbosch kon

worden gemist „aan denzelven de nodige ordres te willen geven ten einde als bovengem. zig na Maestricht te begeeven tot adisistentie van den Commissaris in de Executie van voorss. zijne commissie. Dat denzelven Extraord. Ingenieur ingevolge de ordres van Z.D. Hoogheid zig in de maand Augustus daaraan volgende na Maestricht begeeven en met het werk der Limieten bezig gehouden hebbende, weinig tijds daar na door de gunstige Dispositie van Z.D.H. is worden bevorderd en geplaatst onder het Regiment van Stuart¹¹ en uit dien hoofde is verpligt geweest zig in den beginne van den Jaare 1789 na zijn garnizoen te begeeven, waar door het werk van het vernieuwen en in het net stellen der caarten van de Limieten waar meede zig een geruijmen tijdt hadde bezig gehouden is worden geïnterrumpeert nadat de eerste en groote Caarte sub no. 1 vervaardigt en die sub no. 2 meede voor het grootste gedeelte in gereedheid was, terwijl hij zig hadde voorgesteld om het overige werk bij eventueel verloff het welk in dien tusschen tijdt geen plaats gehad heeft te kunnen voleijnden”. Aan zijn lastgevers vroeg de Commissaris daarom of in dit geval niet volstaan kon worden met de provisionele kaarten. Daardoor wordt het waarschijnlijk duidelijk waarom het niet mogelijk bleek de M.S.-kaarten op het Algemeen Rijks Archief te 's-Gravenhage op te sporen....

In september 1788 kon men zich dan met de afpaling der gebieden in „De Heide” gaan bezig houden. Toen zijn daar de „blauwe steenen paalen” geplaatst waarop aan de ene zijde ingehakt was het wapen van de Staten-Generaal met op de keerzijde dat van Z. Keizerlijke Majesteit. De eerste plaatsing gold een limiet „bouen de groene seecoulen in het midden der embouchure van den weg van Amsternrade afkoomende”, de tweede groef men in op de Brandenburg en daarna volgde er een aan het Abdissenbosch, één op de hoek van dit bos „te midden in de embouchure van den weg langs hetselve Bosch opgaande” en „één tegens over den Vossenweg, sodanig dat den weg langs het Bosch opgaande tusschen denselven paal en het Bosch is doorlopende”.

Toen zouden de Commissarissen de communicatie-wegen met Gangelt en Geilenkirchen gaan afpalen; einde april 1789 werd een begin gemaakt. Toen men daar doende was, verschenen uit de richting van Geilenkirchen, aan de kant van De Heide, „veele getroupeerde en gewaapende manschappen, overal van de hoogtens”, waaronder er waren, die zich op de Brandenburg op de landweg onder Gangelt bij de kapitein Bergé vervoegden om te protesteren tegen de ondernomen handelingen, aanvoerende, dat het terrein, waar men zich bevond, aan Zijne Keurvorstelijke Doorluchtigheid van de Paltz toebehoorde. Ja, zelfs met „overgetoogene geweren dwongen zij de Rentmeester van het kasteel de Rimburch, die de kapitein vergezelde om zijn snaphaan en jachtgereedschap af te leggen. Zich daarop tot de Commissaris Van Panhuys wendende, die zich bij de „fourche” bevond, her-

haalden zij hun protest „dog in bescheidender terme“, zoals de aangesprokene getuigde. De heren achtten het gelet op het voorgvallene temidden van zo talrijke gewapende personen beter hun werk niet voort te zetten. De commissarissen verplaatsten hun bezigheden op 3 mei 1789 naar Maastricht en daar kwamen zij overeen opnieuw naar de ontworpen limietscheiding terug te keren, met dien verstande, dat de oude grenzen daar zoveel mogelijk behouden zouden blijven. Kon het dan gebeuren, dat zich „questieuse, en dubieuse“ punten zouden voordoen, dan nam men zich voor zodanig te werk te gaan „dat daar in eene billijke compensatie van cleene parthijen over ende weeder, tot eene regte doorsnijdinge, en menageeringe van al te meenigvuldige limietpaalen wierde geobserveert“.

In menig ander opzicht zat het de commissaris Van Panhuys alles behalve mee in zijn vaak gecompliceerde onderneming. In de maanden juni, juli, augustus en september hadden er herhaaldelijk „interruptiën“ van het werk plaats door „continuee absentie van den Capitein Ingenieur Bergé“, die op order van zijn gouvernement naar Namen en elders vertrekken moest. Van Panhuys was zelf twee maanden ziek geweest; bovendien was hij ter instructie van de Heren Ambassadeurs naar Parijs ontboden. En tenslotte was het werk geheel afgebroken tengevolge van de „troubles“ in Holland en niet te vergeten de revolutie in de Oostenrijkse Nederlanden.

De commissaris Mr. Van Panhuys, die zijn functie op 11 januari 1786 had aanvaard krachtens opdracht van Hunne Hoog Mogenden slaagde erin zijn omvangrijk verbaal en rapport, verduidelijkt door een serie kaarten, voor een deel gecopieerd naar de genoemde „Carte-de-Cabinet“ van de Generaal Ferraris, in oktober 1790 in Den Haag aan zijn lastgevers aan te bieden. Juist tevoren, namelijk op 25 januari in dat jaar was de drie commissarissen aangezegd, dat de verleende opdrachten provisioneel en tot nader order kwamen te cessereren, met aanzegging om de rapporten over te leggen. Ofschoon de drie bij secrete resoluties van 30 december 1790 en 21 februari 1791 gelast werden het werk der limieten te hervatten, is daarvan niet veel meer gekomen, een feit waaraan de intredende oorlogstoestand uit den aard der zaak niet vreemd geweest kan zijn.

Het geschreven rapport van Mr. Van Panhuys is tot een boekwerk uitgegroeid, hetgeen nauwelijks verwonderlijk mag heten, aangezien hij de gewoonte had alle plaatselijke bestuurders aan het woord te laten, maar ook omdat hij tot richtsnoer van beslissingen „indiciën en kenmerken“ deed gelden aan de hand van betaalde schattingen. Met de nodige humor voegde hij toe aan zijn relaas, dat belanghebbenden vaak géén klachten uitten over het te formeren beloop der grens maar alleen over en weer klaagden „dat den eenen den anderen in dien hoek te na kwam“¹².

Van de toevoegingen aan het rapport laat ik hier *als bijlagen* volgen een tweetal verbale verduidelijkingen van kaartbladen, de omgeving van Heerlen tot onderwerp hebbende, die blijkbaar verloren gingen. Misschien dat mijn opstel ertoe zal kunnen leiden, dat in de toekomst meer oude grenspalen aan het licht zullen komen; zulks gedachtig aan de oude waarheid: Quidquid sub terra est, in apricum proferet aetas.

J. Belonje

NOTEN:

1. Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden, Inleiding, Brussel 1965.
2. Zie: Stafkaartblad schaal 1:50.000 nr. 62, „Heerlen“ en 4 cM. Reichskarte 5102 „Geilenkirchen“ schaal 1:25.000.
3. Dr. W.A.F. Bannier, De Landgrenzen van Nederland I (tot aan den Rijn), Leiden 1900 (niet verder verschenen) en Dr. H. Emmer jr., De Grenzen van Nederland van de Wielingen tot aan den Rijn, Haarlem 1937.
4. A. Kluit, *Historiae federum Belgii federati*, III, Leiden 1790, blz. 306 sub 1246; *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, November 1785, blz. 1561.
5. *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, December 1785, blz. 1647.
6. Charles Diederik du Moulin, 1727-1791, laatstelijk Directeur-generaal der Fortificatiën en luitenant-Generaal; zie *De Nederlandsche Leeuw*, XCV, 1978, kolommen 44 en 45; *Gens Nostra XXVIII*, 1973, blz. 305 en *Algemeen Nederlands Familieblad*, XI, 1894, blz. 45 e.v.
Benjamin van der Borch 1741-1804, drost en ontvanger-generaal van Breda, commissaris der grens-regelingen krachtens resolutie van 11 januari 1786. Zie: *Nederlands Adelsboek*, XXXVIII, 1940, blz. 403 sub XI bis. Mr. Willem Hendrik van Panhuys tot Haeren, 1734-1808, lid der Ridderschap van Valkenburg, schepen van Maastricht en rentmeester-generaal der Domeinen en Geestelijke goederen van Overmaas, zie *Nederlands Adelsboek*, XL, 1949, blz. 384/5, sub IV bis.
7. A. Kluit, *Historiae Federum*, III, t.a.p. blz. 107/8 nr. 418 en blz. 135 nr. 527.
8. Zie over de latere Generaal A. van Helden van Gellicum: *De Brabantse Leeuw*, XXX, 1981, blz. 56-63 en voor de kaarten Algemeen Rijksarchief, Archief van Oorlog, Genie Memoriën L, nr. 20 en nr. 13 (1786).
9. Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief Staten Generaal, nr. 8084. In de marge is toegevoegd: „N.B. Maar een gedeelte van deeze Limietstee-
ne getransporteert en geplaatst zijnde worden hierna Haar Hoog Mogenden ordres omtrent de resteerende gevraagd“.
Philippe-Joseph Baron de Brou, overleden te Wenen 3 juni 1796, oud 64 jaar, laatstelijk luitenant-generaal in Oostenrijkse dienst; vgl. F.M. Goethals, *Dictionnaire Généalogique et Héraldique des Familles Nobles du Royaume de Belgique*, I, Brussel 1849, blz. 496-497, waar over hem onder meer wordt verklaard: „Chargé du commandement du corps du Génie aux Pays-Bas autrichiens, il fit exécuter de nombreux travaux et signa l'etu-

de d'autres non moins importants pour le pays. Dévoué à la Maison d'Autriche, il suivit ses maîtres lors de leur retraite..."

Zie over Fagel „Nederlands Adelsboek, XXXIX, 1941, blz. 369.

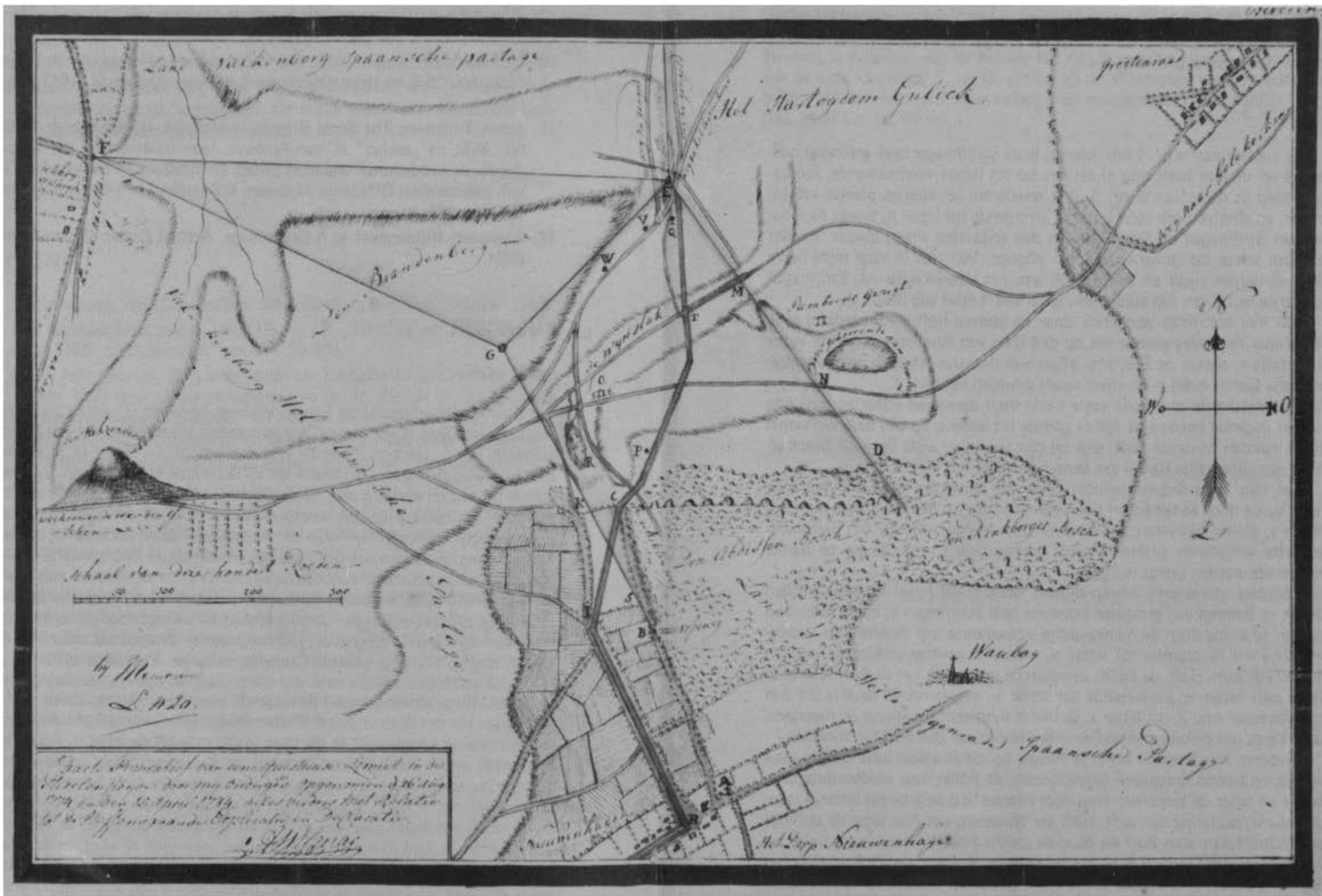
10. De Maasgouw, XLIII, 1923, blz. 21 en 64 e.v.; Het Land van Herle, 1954, blz. 38/9 en Heimatblätter der Landkreis Aachen, X, 1941 S. 13 (1/3).
11. James Ferguson, The Scots Brigade in Holland, II, Edinburgh 1899, blz. 548: de „ensign" A. van Panhuys, later luitenant bij dat korps, diende in het Schotse regiment Stuart 1e bataljon, 7e compagnie. Zie ook Stamboeken Officieren Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage no. 121, blz. 197.
12. Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief Staten Generaal, nr. 8084.

BIJLAGEN:

Caarte nr. 4.

Daar de onbedisputeerde Landscheijdinge bij letter G, alwaar den door Waubag ofte Ubag (Over-worms) soogenaamden Vossenweg, uyt den Abdisenbosch komt, volgt de limiet bij repetitie van deselve letter G, in deesen den weg langs den gemelden Bosch tot op het eijnde van denselven, uytkoomende op een en anderen weg na de Waubager Driesschen afgaande sub littera a alhier dwars over den laatstgemelde en latende de hagen ter regter zijde, en door de oostelijken reijn van de Schutte landen tot letter b, op den Rukkertsweg, denwelke ook de limiet traverseerende en involgende de aldaar op het langestaande haagen tusschen de weijdens voorts regt door de Huysweijde van (oninge vuld) beneeden op het dorp Nieuwenhagen aan de Heijde. Item langs de oosthaagen van desselfs Moesthoff en regt door eenen kleenen hoek van de volgende weijde aan de Voogelsank, latende het aldaar, bij de groote weg na Waubag, staande Crucefix, even ter linkersijde tot letter c.

Vanhier almeede dwars over den selven weg, en agter het onderste huijs in gemeld dorp, eenen voetpad in volgende overletterd, tot e, alwaer sig bij de Haagen van het dorp onderste Nieuwenhaage eene limiet steen bevind soo verders den selven voetpad en de steeg involgende tot de letter g, alwaar ter linkersijde onder Waubag eene Capel op de Kruijstraet staat, voorders den Moolenweg langs de soogenaamde Schans zuydwaarts over letter g, alwaar voor deesen ter linkersijde de eene limiet steen soude gelegen hebben, tot letter h, nogal tot limiet door het veld af dienende: dog alwaer bij de laatstgemelde letter, de Banke Ubagh overworms, ter linkersyde eindigt, en de Heerlijkheid Eijgelshoven Lande van ter Heijde geënclaveerd Gulix territoir begind: terwijlen ter linkersyde de hoofd banke Heerle nog al is continueerende, en de limiet denselven Molenweg nog al blijft involgen tot letter i, aan den Schavert Bosch, voorts denselven Bosch en Berg af door eene opgeworpene holte, genaamd de Landwehr, tot beneeden in den weg naar Eijgelshoven gaande, sub littera k, om sig door denselven weg eene klijne distantie ter regter zijde te begeeven tot letter l, tegens eene op de Strijthager beek afgaande steeg, dewelke men involgt tot in gemelde beek sub littera m, alwaer ter linkersijde de voorn. Heerlijkheid Eijgelshoven eyndigt, en de Banke Kerkrade Lande van 's Hertogenrade Partage van sijne K.K. Majesteit wederom

Kaart van A. Wilmar, 26 augustus 1774 en 15 april 1784, betreffende de limieten op de Heerler heide.

begind en ook voor deesen eene paal soude gestaan hebben. Alhier ter regersijde, en de gemelde Strijthaager beek in alle haare bogten en kromtens opwaarts als limiet dienende tot teegens het gehugt de Hoepel sub littera n, alwaar deese caarte geëindigt heeft.

Caarte nr. 5.

De voorige caarte nr. 4 sub litteran, in de Strijthaager beek geëindigt hebbende en deselve beek nog al verders op tot limiet verstrekkende, soo begind men in deese caarte nr. 5, ook wederom ter voorige plaatse sub littera n, en deselve beek over letter o, involgende tot letter p, tegens de moolen van Strijthagen op den Dam van den ondersten vijver, alwaar 't water uijt den selven op gemelten moolen afloopt. Van hier in eene regte lienie door denselven vijver en eenen hoek van het Heeren hujs van Strijthagen tot op de helfte van den zuidelijken gevel van 't selve sub littera q.

Van hier wat links wendende door de Heeren hoff en almeede in eene regte lienie de limiet gaende tot op den Dam van de groten bovenste vyver sub littera r, alwaer de Erk, ofte aflat van denselve staat, en ook voor deesen eene Limiet steen in de vijver soude geleegeen hebben.

Dan wederom met eene regte lienie door denselven vijver en eene nog hooger liggende beempt de limiet gaende tot letter s, op den dam van eenen vijver van den bovenste hoff, digt bij den ter linker sijde liggende Bosch alwaar den afloop ofte Canjel van denselven vijver is;

Van hier langs den oostelijken oever van denselven en voorts met eene regte lienie door aangelanden hoek van dien, tot op den Bovensten dam sub littera t, alwaer het water uyt de Beek daar in comt soo dat uyt deesen vijver ofte aangelande plaatse ontrent veertig cleene roede onder de Banke Kerkerade worden gesegt te liggen.

Voorders van deesen inloop deselve Beek nogal hoger op tusschen den Bosch en Beempt van gemelden bovenste hoff Strijthagen in haare keeren en draijen (die dog door de menigvuldige afwaareinge uijt deselve seer onsseker schijne:) involgende tot letter u, alwaer in gevolge verklaaren van den pagter van gem. Hoff, de limiet tusschen de separatiën van de Beembdens de Beek over letter w, verlaatende tot letter x, wederom in deselve die dan ook alweeder over ij, tot letter z, de limiet uytmaekt tot alwaer de meergem. beek komt uijt de onderste weijde ofte Beempt van den hoff ter Wincelen.

Alvooren nog hetselve reviertje hooger op tot de aldaar bevindelijke twee vijvers, en haaren oorspronk ingevolgende, de limiet haar verders door eene laagte en langs de Hage wat lings door deselve in draeiende tot letter A, sijnde eene uytwatering van gem. Hoff ter Wincelen, van hier door de stallinge en mishoff van dien hoff en door de groote Poort in eene regte lienie, tot in den poel sub littera B voor deselve staande, soo dat van die Bouwagie het Halfwins huys met een gedeelte der stallingen onder Kerkraade dog de noord liggende schuur met het overige gedeelte der stallinge onder de Banke Heerle gesneeden worden.

Verder gaat de limiet door de Huysweyde van de meergemelde Hoff, in veele bogten en draeijen soo ende gelijk aldaar voor deesen eene Vloetsgraef gegaan heeft, dewelke thans op de meeste plaatsen geheel toegeslegt is, tot wederom door de Haage, en door eenen graef tot letter D, op den weg koomende van de Scheijd en gaande naar het gehugt de Speckhuijer heijde genaamd. Van letter D de limiet dwars over denselven weg, den gemelden

Vloetsgraef door het veld over letter E, involgende tot aan de haagen van Nieuw Valkenhausen sub littera F, en voorders over G in de graef continueerende tot letter H, aen den nieuwen Landweg van Heerle naar Aaken gaande, En staat te noteeren, dat de nieuwe ten zijde gestelde Haagen en boomen aan de sijde van letter F, tot G, te dicht bij de Vloetsgraef geplant staen, en metter tijd de limiet verdringen sullen. Waar meede deese caarte eindigt. (MS. 8084 a.v. fol. 49 sqq.)

De beroepsbevolking van Heerlen omstreeks 1825

Het is opvallend, dat de eeuwen voorafgaand aan de negentiende eeuw méér aandacht krijgen dan deze eeuw zelf: over de vesting en de vrijheid Heerlen, de schepenbank, de criminele rechtspraak en de bokkerijders is wel het één en ander geschreven, maar wat weten we van de inwoners van Heerlen omstreeks 1825?

Toch is dit een interessante tijd. Deze Heerlenaren woonden samen met de Belgen vóór de afscheiding in één land; de herinnering aan Napoleon en de Franse tijd was nog levendig; het dorp Heerlerheide had nog geen eigen kerk (deze werd pas in 1837 gebouwd); er was in Heerlen nog geen postkantoor en zelfs geen straatverlichting (die kwamen pas aarzelend omstreeks 1850); de kolenmijnen lieten nog op zich wachten tot het eind van de eeuw. Hoe ver het jaar 1825 achter ons ligt, blijkt uit het feit, dat mgr. Savelsbergh, de stichter van de congregatie van Sint Jozef (niemand van de thans levende generatie heeft hem persoonlijk gekend) nog geboren moest worden.

Het gemeentearchief van Heerlen is in het gelukkige bezit van een lijst, aangelegd in het begin van 1826, lang voordat er sprake was van „echte“ bevolkingsregisters, met vermelding van de volwassen mannelijke bevolking van Heerlen, geregistreerd „ten gevolge van eigen aangifte“ of „ambtshalve“. Officieel spreekt men van de „Lijst van ingezetenen van de gemeente Heerlen, welke binnen het rijk of deszelfs koloniën geboren zijnde of brieven van naturalisatie bekomen hebbende, ofwel bij wetsduiding voor Nederlanders gehouden wordende binnen gezegde gemeente Heerlen eenige of voorname huisvesting houden, opgemaakt overeenkomstig de aanschrijving van zijne Excellentie de heere Staatsraad, Gouverneur der provincie Limburg in dato den 18 februari 1826 nr. 14 Adm. Mem. nr. 11 van 1826“.

De lijst bevat 883 namen van mannen, woonachtig in Heerlen, van 23 jaar en ouder en van Nederlandse nationaliteit. We kunnen dit aantal zien in het kader van de gepubliceerde totale inwonerscijfers¹. We vermelden hier: 1815: 3470; 1820: 3671; 1823: 3751; 1830: 4136; 1840: 4406. We kunnen het totale inwonertal in 1825 dus gevoeglijk stellen op ca. 3850.

Om een indruk te geven van de bewoning van de gemeente Heerlen in de 19-de eeuw is een overzicht betreffende 1859 wel dienstig². Het aantal huizen bedroeg toen in totaal 964, het aantal inwoners was 4811. De verdeling van huizen over de belangrijkste bewoningskernen (meer dan 15 huizen) was als volgt:

dorp Heerlen: 280 (1493 bew.)	Benzenrade 33 (150 bew.)
dorp Welten: 82 (367 bew.)	Locht: 29 (144 bew.)
Vrusschemig 64 (288 bew.)	Ganzeweide 25 (141 bew.)
Schandelen 55 (260 bew.)	Schrieversheide 19 (96 bew.)
Caumer 50 (240 bew.)	Linde 19 (70 bew.)
Geit 34 (158 bew.)	Robroek 16 (75 bew.)

Er is geen reden om aan te nemen, dat tussen 1825 en 1859 naar verhouding de bewoning veel veranderd is, zodat dit materiaal m.i. in dit kader wel bruikbaar is. Eerst bij het begin van de mijnbouwperiode zijn er enorme veranderingen tot stand gekomen.

Over de leeftijdsopbouw leert de lijst van 1826 ons het volgende: Van de 853 mannen boven de 23 jaar (van 30 was de leeftijd onbekend) waren er

176: 23-29 jaar;	112: 60-69 jaar;
182: 30-39 jaar;	48: 70-79 jaar;
161: 40-49 jaar;	7: 80-89 jaar;
165: 50-59 jaar;	2: 90 en ouder.

De mannen boven de 80 waren: Andries Cuypers, landbouwer, geboren 23-3-1731 te Heerlen (94 jaar); Jan Lambert Spork, werkmán, geboren 11-4-1735 te Schaesberg (90 jaar); Jan Hendrik Sogele, landbouwer, geboren 13-11-1737 te Heerlen (88 jaar); Nikolaas Scheilen, landbouwer, geboren 23-10-1742 te Simpelveld (83 jaar); Gerard Schul, werkmán, geboren 18-12-1743 te Heerlen (82 jaar); Jan Willem Hons, werkmán, geboren 27-9-1744 te Gemmenich (81 jaar); Jan Simon Meens, landbouwer, geboren 23-12-1744 te Heerlen (81 jaar); Pieter Voragen, landbouwer, geboren 28-2-1744 te Heerlen (81 jaar) en Jan Vliegen, slagter, geboren 17-1-1745 te Wahlwiller (80 jaar).

Uit dit overzicht zien we, dat slechts ruim de helft van de „oudjes“ uit Heerlen geboortig is. Dat brengt ons op de vraag, hoe het in het begin van de 19-de eeuw gesteld was met de immigratie in Heerlen. In dit verband is een conclusie van Th. Jansen het vermelden waard, al heeft die dan ook op een andere tijd betrekking³. Hij stelt, dat de groei van Heerlen in de periode 1876-1950 in meerdere mate te danken is aan het geboorte-overschot dan aan het vestigingsoverschot. Hij vermeldt het aantal geboorten van 36994 tegen 21068 vestigingen. Voor de periode 1876-1896 (dus vóór de mijnperiode) is die verhouding 945 tegen 351. Vanzelfsprekend moet men er bij genoemde aantallen rekening mee houden, dat immigranten vaak ook (veel) kinderen kregen na vestiging in Heerlen. Blijft de vraag, hoe groot de immigratie in de negentiende eeuw, met name omstreeks 1825 was. We kunnen daartoe de herkomst van de inwoners nagaan.

Van de 883 meerderjarige mannen in Heerlen die de Nederlandse nationaliteit bezaten, waren er 559 ofwel ruim 63% geboortig uit Heerlen. Geboortig uit de rest van Limburg waren er 271 ofwel ruim 30%. Er kwamen 9 personen (1%) uit de rest

van Nederland, 28 (ruim 3%) uit het huidige België en 1 uit Duitsland, terwijl van 15 personen de herkomst niet vaststond. De niet uit Heerlen geboortige Limburgers kwamen grotendeels uit Voerendaal (37), Kerkrade (32), Hoensbroek (30), Simpelveld (26), Schaesberg (20), Maastricht (15), Nuth (12), Brunssum en Klimmen (elk 11), Schinnen (10), Amstenrade, Hulsberg en Oirsbeek (elk 6), Merkelbeek en Wijlre (elk 5), Schinveld, Wijnandsrade en Sittard (elk 4).

Uit Duitsland afkomstig was de vrederechter Bisschoff. Van de 28 uit het tegenwoordige België afkomstige personen kwamen er 21 uit de provincie Luik, 6 uit Belgisch Limburg en 1 uit Oost-Vlaanderen. Het waren de werklieden Albert, Bertholet, Hons, Lenoir, Marechal, Piedboeuf en Wolters, de knechten Jaspers, Kever en Wijnandts, de landbouwers Briffoz, Paulus (4x) en Wahlen, de handelaars Albert en Beaujean (2x), de tapper Beaujean, de dagloner Demotij, kapelaan Schillings, halfwinnaar Paulus, bakker Mulkens, schoolonderwijzer Palmers en nagelsmid Machiels. Het beroep van Van de Bongart was onbekend en Cloes was zonder beroep.

In Nederland maar niet in Limburg waren geboren: de brigadier-marechaussee Belweide (Bergen op Zoom), de landbouwer Boer (Boxmeer), de schrijnwerker Moonen (Breda), de kantonnier Bolle ('s-Hertogenbosch), de visiteur der in- en uitgaande rechten en accijnzen Van Deyck (Hilvarenbeek), de werkman Hermans (Dordrecht), de ambtenaar der in- en uitgaande rechten en accijnzen De Daamstra van Suiderma (Groningen), de dagloner Degens (Nieuwer Amstel) en de marechaussee Oostwegel (Amsterdam).

Na het overzicht van de woongebieden, de leeftijdsopbouw en de immigratie zal een overzicht van de diverse uitgeoefende beroepen op zijn plaats zijn. Er waren in Heerlen in 1825 niet minder dan 292 personen, die zich werkman noemden, waarmee zij het aantal van 259 landbouwers overtroffen. Er waren verder (naast de 21 personen zonder beroep en de 6, waarvan geen opgave is gedaan) 23 schoenmakers, 22 dagloners, 21 knechten, 19 kleermakers, 15 schrijnwerkers, 15 handelaars, 12 winkeliers, 11 wevers, 9 halfwinnaars, 9 grondeigenaars, 8 timmerlieden, 8 slachters, 7 metselaars, 6 tappers, 6 kuipers, 5 herbergiers, 5 ramakers⁴, 4 strodekkers, 4 smeden, 4 marechaussees, 4 paardenkooplieden, 4 witters, 3 notarissen, veeartsen, ambtenaren der in- en uitgaande rechten en accijnzen, bakkers, looiers en leiendekkers. Er waren verder 2 renteniers, deurwaarders, dwangbevelhouders, schoolonderwijzers, praktizijns⁵, controleurs, molenaars, bierbrouwers, broodbakkers, looiersgezellen, hamakers⁶, beenhouwers, nagelsmeden en hoefsmeden en tenslotte 1 hovenier, tuinier, burgemeester, gemeente-ontvanger, klerk van notaris, landmeter, vrederechter, eerste plaatsvervanger van het vredege-

De timmerman. (gravure van Jan Luyken)

recht van Heerlen, veldwachter, bode, klerk, griffier, brievenbode, Roomse pastoor, oud-pastoor, kapelaan, priester, koster, heemeester, bouwmeester, apotheker, rijksontvanger, ontvanger der registratie, visiteur der in- en uitgaande rechten en accijnzen, brigadier der marechaussee, gepensioneerde marechaussee, gepensioneerde soldaat, rijks-schatteur, kantonnier, schapkoopman, koopman in hout, koopman in granen, koopman, logementhouder, barbier, zadelmaker, naaldemaker en plakker⁷.

Men dient met de hier opgesomde beroepen, wat betreft conclusies, voorzichtig te zijn. Niet alleen geeft iedereen slechts één (hoofd)beroep op, terwijl er veel nevenberoepen en vormen van zelfverzorging voorkwamen, maar bovendien zijn soms beroepen

naast elkaar met andere benamingen aangeduid terwijl ze in betekenissen niet zo ver uiteen liggen: tapper en herbergier, bakker en broodbakker. Daarnaast geven ook hoogbejaarden (zie het hiervoor opgegeven overzicht) nog steeds een beroep op: de begrippen 65+ en AOW bestonden nog niet. Een vraagteken roept bij mij o.a. op het grote aantal van 23 schoenmakers in een dorp als Heerlen.

Een poging om enige lijn te brengen in de structuur van de beroepen in Heerlen in 1825 geeft de volgende uitkomst: Werklieden, knechten en dagloners: 335 = 38% ; landbouwers en halfwinnaars: 268 = 31% ; ambachtslieden: 157 = 17% ; ambtenaren, overheid, geestelijken e.d.: 45 = 5% ; winkeliers en handelaren: 34 = 4% ; gepensioneerden, zonder beroep en geen opgave: 33 = 4% ; renteniers en grondeigenaars: 11 = 1%.

Bezien we enkele beroepen en hun beoefenaars apart, dan zien we dat de grondeigenaars Cordewener, Van den Hooff, Lintgens, Penners, Pluymaekers (2x), Roos, Sijstermans en Vliekx uit Heerlen geboortig zijn behalve de Pluymaekers. Van de halfwinnaars Dautzenberg, Gelekerken, Heiligers, De Heselle, Meens, Paulus, Theunissen, Vrüsich en Widdershoven kwamen alleen Meens en Widdershoven uit Heerlen. Van de 8 slachters droegen er 5 de naam Canter, van de 4 smeden 3 de naam Lindelauf, van de 3 veeartsen heetten er 2 Schepers, van de 4 paardenkooplieden 2 Vijgen, van de 11 wevers 5 Ploum(en) en 4 Eymael, van de 8 timmerlieden 3 Vreuls, van de 5 ramakers 2 Rooks, terwijl alle 3 de leiendekkers Bour heetten.

Over de verspreiding van de beroepen over de gemeente zijn er, voor zover ik weet, geen cijfers gepubliceerd. Behalve met veronderstellingen op grond van het „woonklimaat“, de ligging van de landbouwgronden en het type woning zou gewerkt kunnen worden met de hier besproken lijst voor zover er een geografische volgorde in terug te vinden is en bovendien met oudere lijsten, die wijken en beroepen vermelden⁸. Overigens moeten we volstaan met de uitspraak van de bekende Heerlense (oud)pastoor Penners, die in deze tijd leefde: „Die in Heerlerheide werken niet graag. Ze gaan liever op de handel of helpen bij de oogst in Holland en ze gaan spinnen en weven“. Alsof dat geen werken was!

M.A. van der Wijst

NOTEN:

1. P. Overhage S.J., Heerlen, der städtische Mittelpunkt des südlimburgischen Bergbaugesbietes; Landschafts, Wirtschafts, Bevölkerungs- und Siedlungsgebild, Hamburg, 1939, blz. 139.
2. P. Overhage S.J., Oude nederzettingen centra in de gemeente Heerlen, in: Mijnennummer, 1938, blz. 15.

3. J.Th. Janssen, Heerlens bevolking vanaf het begin der vorige eeuw, in: Het Land van Herle, 1953 blz. 49-55, 109-114 en 139-144, hier met name blz. 55.
4. Een ramaker is iemand, die vakwerkhuisen bouwt (mededeling van de heer Crott).
5. Een praktizijn is een jurist, meer speciaal een advocaat of procureur.
6. Een hamaker is een haammaker.
7. Een plakker is iemand, die wanden bepleistert.
8. A. Beaujean, Schetsen uit de geschiedenis van Heerlerheide, Heerlen, 1975, blz. 83-121.

Berichten

H.H.M. BRUYKERS

„400 JAAR PAROCHIE H. GREGORIUS DE GROTE, BRUNSSUM“.

Bij gelegenheid van het vierhonderd-jarig bestaan van de parochie van de H. Gregorius de Grote te Brunssum in 1979 verscheen een gedenkboek van de hand van H.H.M. Bruykers. In ons tijdschrift is tot nu toe nog geen aandacht aan dit werk besteed, omdat daar nog geen gelegenheid voor geweest is.

In 21 hoofdstukken - met veel illustraties - wordt in grote lijnen de geschiedenis van een parochie verteld, waarbij de auteur zichzelf goed in de hand heeft en niet uitweidt over andere ongetwijfeld interessante zaken die hij bij zijn onderzoek gevonden heeft, maar die slechts zijdelings met de parochie - en dus met zijn onderwerp - te maken hebben. Eén opmerking moet ik daarbij toch maken: Hoofdstuk XI handelt over de priesters, geboortig uit de parochie. De auteur noemt hen „een der onzen“ en vindt daarin voldoende rechtvaardiging een hoofdstuk aan hen te wijden. Persoonlijk vind ik die argumentatie te mager. Verder heeft hij er niet de consequentie uit getrokken ook een hoofdstuk te wijden aan zusters die uit de parochie zijn voortgekomen. Of moet ik concluderen dat de parochie in 400 jaar geen zusters heeft opgeleverd?

Triest is zijn constatering in het voorwoord dat „boeken en geschriften, die 30-40 jaren geleden nog in het parochie-archief aanwezig waren, er nu niet meer zijn“. De parochie van de H. Gregorius is helaas in dit opzicht geen uitzonderlijk geval, waar door ondeskundig beheer of gebrek aan belangstelling in de loop der tijden het archief - vaak letterlijk - in rook is opgegaan. In de archiefwereld is het verhaal van de pastoor die een bladzijde scheurde uit een 17de eeuws register en daarmee zijn sigaar aanstak - dan brandde die zo lekker! - legendarisch. Daarom is het goed dat via het bisdom onlangs contacten gelegd zijn met de gemeentearchieven in onze provincie, die zich bereid verklaard hebben de parochie-archieven vóór 1940 onder hun hoede te nemen.

Niet alleen archieven maar ook kunstschaten zijn in het verleden onzorgvuldig beheerd. Ook hier is Brunssum weer geen uitzondering. Volgens de Voorloopige lijst van Monumenten moet de parochie in 1926 nog in het bezit zijn geweest van een 18de eeuwse beeldengroep, die de H. Drievuldigheid voorstelde. In de beschrijving van 1962 ontbreekt deze groep reeds.

Dankzij het werk van de heer Bruykers zijn in ieder geval weer een aantal gegevens gered en worden die in een zorgvuldig opgemaakt werk aan de lezer gepresenteerd. Wie het boek wil aanschaffen, kan voor f 15,50 terecht bij de VVV in Brunssum en bij drukkerij Lindelauf in Oirsbeek.

Kroniek

1981

- 29 mei Officiële opening nieuwbouw Geologisch Bureau van de Rijksgeologische Dienst aan de Voskuilenweg 131 te Heerlen door Limburgs gouverneur dr. J. Kremers.
- 29 mei Officiële opening verbouwde en uitgebreide Openbare Bibliotheek van Nieuwenhagen, Raadhuisstraat 36, door waarnemend burgemeester H.J. Jongen.
- 6 juni Officiële aanvang viering 850-jarig bestaan van de gemeente Eygelshoven; tevens presentatie gedenkboek „Eygelshoven 850 jaar”.
- 12 juni Officiële opening nieuwe kantoor AMRO Bank aan het Wannerplein 11, Heerlerheide-Heerlen, door districtsdirecteur A.H.J.J. van Buggenum.
- 18 juni Promotie van de in Geleen geboren en in Heerlen residerende notaris mr. A.F.I. Gehlen tot doctor in de rechtsgeleerdheid aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen op het Proefschrift „Het Notariaat in het tweeherig Maastricht”.
- 19 juni Uitreiking van „Burgemeester van Grunsven cultuurprijs” aan de kunstschilder Ger Lataster uit Amsterdam door Heerlens burgemeester; tevens opening tentoonstelling van werken van Ger Lataster in Heerlens stadhuis.
- 19 juni Benoeming van F. Bruins, directeur stadsschouwburg Sittard, tot directeur van de Heerlense stadsschouwburg.
- 21 juni Uitreiking gouden speld van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie (O.L.S.) aan Leo Schunck, beschermheer van de Heerlense stadsschutterij St. Sebastianus.
- 1 juli Sluiting klooster paters Minderbroeders van de parochie St. Franciscus van Assisië, Laanderstraat 31, Heerlen, wegens gebrek aan paters.
- 3 juli Afscheid van Harrie Hoefsmid, adjunct-directeur Limburgs Dagblad, wegens gebruikmaking van de V.U.T.-regeling; bij deze gelegenheid ontvangt hij de onderscheiding Ridder in de Orde van Oranje Nassau.
- 5 juli Viering Oud-Limburgs Schuttersfeest in Dorne-Maaseik (Be.); winnaar van het 69-ste O.L.S. wordt de schutterij St. Georgius uit Beesel.
- 9 juli Plaatsing oude ON-letters op de bij het Centraal Bureau voor de Statistiek in Heerlen heropgebouwde schachtbok van de voormalige O.N. I, waarmee het industrieel monument van de Oranje Nassau-Mijn I is voltooid.
- 11 juli Huldiging koninklijke fanfare St. Joseph, Heerlerheide-Heerlen, ter gelegenheid van behalen eerste prijs in de superieure afdeling op het wereldmuziekconcours te Kerkrade.
- 25 juli Officiële ingestelstelling midgetgolfbaan en vijf jeu-de-boulesbanen bij hoeve de Overste Hof te Schaesberg door loco-burgemeester J. Gulpers.
- 2 aug. Opening rijtuigenmuseum „La Diligence”, een privéverzameling van Chris van Tilburg, aan de Rotterdamstraat in Heerlen.

- 18 aug. Uitreiking onderscheiding Officier in de Orde van Oranje Nassau aan H.J. Koolen, directeur Limburgse Opleiding voor Fysiotherapie in Heerlen, bij gelegenheid van zijn 65-ste verjaardag.
- 21 aug. Aanvang feestviering ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de scoutinggroep St. Gerlach te Hoensbroek.
- 26 aug. Koningin Beatrix brengt in gezelschap van prins Claus een werkbezoek aan Zuid-Limburg, waarbij onder meer de Middelbare Horecaschool te Heerlen, de Lucaskliniek in Hoensbroek en de Draf- en Renbaan Limburg in Schaesberg worden bezocht.
- 26 aug. Uitreiking erepenning van de gemeente Bocholtz aan J.H.Ch. Persoon, burgemeester van Bocholtz en waarnemend burgemeester van Eygelshoven.

